

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

21e jaargang nr. 17

21 april 1968

administratie
postbus 114, Utrecht
tel. 030-24641
postgiro 58 t.n.v. Woord van de Week

abonnementsprijs voor Nederland, andere
E.E.G.-landen, Suriname, Curaçao en de
Antillen f 7,50 per jaar
Overige landen f 12,50 per jaar
losse nummers f 0,50
verschijnt wekelijks

Wat betekent voor mij het Humanisme?

Het is, geloof ik, te simplistisch om te spreken van hét Christendom en hét Humanisme. Er zijn zoveel vormen van Christendom als er landen, tijden, kerken, of misschien zelfs als er mensen zijn en zo is het ook in het Humanisme. Omdat een mens vaak die overtuiging in zijn leven centraal stelt, die het meest bij zijn leven past, was het voor mij mogelijk, om het vele jaren in het klimaat van „vrijheid en verdraagzaamheid” van de Remonstrantse Broederschap uit te houden. De keuze voor de theologische studie was beïnvloed door de wens om met mensen te werken, plezier in een ruine wetenschappelijke oriëntatie en het vinden van het compromis om God en geloofsproblemen vanuit de mens te begrijpen. Maar men verwacht van een predikant toch meer dan een symbolische of psychologische interpretatie van het geloof.

Het compromis van de humanistische instelling en de godsdienstige opdracht is vermoeiend, omdat er steeds een kronkel nodig is, om je in te passen. En als je alle muren en hokjes haat, vrijheid en echtheid liefhebt en niets wilt „verkondigen” dat je zelf niet weet, moet je wel naar een nieuwe omgeving zoeken. De ontmoeting met het Humanistisch Verbond is boeiend.

Zojuist verschenen:

Humanisme en Arbeid

rapport uitgebracht door een commissie ingesteld door de Humanistische Stichting Socrates.

Te bestellen door storting of overschrijving van f 4,50 op postgiro nr. 30.49.60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Postbus 114, Utrecht.

Positieve aspecten zijn:

1. het gevoel van bevrijding. Veel wat je al lang niets meer zegt, hoeft niet meer. Je mag mens zijn en alleen maar dat. Met een éigen leven. Met een eigen verantwoordelijkheid. Met de nadruk op begrip en daad voor de ander. Op leven en mee-leven.
2. de vreugde van de herkenning. Je ontmoet mensen, die formuleren, wat je zelf ook denkt, waardoor het gevoel van eenzaamheid en anders zijn verdwijnt.
3. bewondering voor de dapperheid van mensen, die onbegrip en vijandigheid riskeren en nu voor velen iets kunnen betekenen.
4. plezier in de opleiding van het H.O.I., in goede colleges en het contact met een prettige groep.
5. een nieuwe dimensie in het persoonlijk leven, omdat er weer mogelijkheden zijn voor concentratie en werk.

Er zijn, zoals bij elke ontmoeting, ook negatieve aspecten. Nog wat vage onbehagelijke gevoelens i.v.m. de organisatie, het wat verouderde mensbeeld, het m.i. oppervlakkige inzicht in het wezen van de religie, vrees voor dogmatische beperktheid, enz.

Het Humanisme betekent voor mij: de gelukkige mogelijkheid van de eigen overtuiging, die begeleid moet worden door de noodzakelijke moed, door activiteit, maar vooral door inzicht, verdraagzaamheid en wijsheid.

Personalia

E. L. Sleuwenhoek-Hajek, geboren in Wenen. Na gymnasium Leeuwarden, theologische studie aan de Rijksuniversiteit in Leiden. Enige jaren bedrijfsmaatschappelijk werk. Getrouwd in 1959, 3 kinderen, woont in Woerden. Volgt opleiding geestelijk raadvrouw H.O.I. 2e jaar.

Een humanistische visie op de arbeid

Sinds tegen het einde van de vorige eeuw het vraagstuk van de arbeid als de sociale kwestie het denken over de menselijke samenleving ging beheersen, is er een onophoudelijke stroom boeken, rapporten, brochures, tijdschriftartikelen en andere publikaties over de arbeids- en levensomstandigheden van de werkende mens en over de zin van de arbeid verschenen. Aanvankelijk gaven de slechte toestanden, waarin de arbeidersbevolking zich bevond, volop aanleiding tot schrijven. Kinderarbeid, lange arbeidstijden, ongezonde en onveilige werkomstandigheden, uiterst geringe beloning, brodeloosheid in geval van ziekte en invaliditeit, het ontbreken van een oudedagsvoorziening en andere vormen van bestaanonzekerheid vormden de poel van ellende, waar een bewogen schrijver zijn pen in kon dopen. In latere tijd — met name in de jaren dertig — leverde de economische crisis met zijn massale, langdurige werkloosheid de nodige stof. Men zou kunnen zeggen, dat tot het midden van de twintigste eeuw de arbeider zelden de maarschalkstaf, maar dikwijls de bedelstaf in zijn ransel droeg. Na de tweede wereldoorlog is de arbeidssituatie in Nederland anders geworden. De laatste twintig jaren worden gekenmerkt door een snelle stijging van de welvaart en ook verbreding van die welvaart onder steeds grotere groepen van de bevolking, door volledige werkgelegenheid en verruiming van de sociale verzekering, door verkorting van de arbeidstijd, door vergroting van de kansen tot stijging op de maatschappelijke ladder, kortom: tot een aanzienlijke verruiming van de bestaans- en ontplooiingsmogelijkheden. Hiermede is het denken, spreken en schrijven over het vraagstuk van de arbeid niet tot een einde gekomen. Het vraagstuk van de arbeid is namelijk niet opgelost, maar heeft een ander aanzien gekregen. Sommige arbeidsproblemen zijn opgelost, andere zijn van minder betekenis geworden. Maar daardoor konden weer andere problemen, die vroeger op de achtergrond bleven, meer naar voren komen. Bovendien worden door nieuwe ontwikkelingen in het arbeidsleven, waarvan de automatisering van productieprocessen een actueel en sprekend voorbeeld is, nieuwe problemen ter oplossing aan ons voorgelegd. Wat vroeger onbelangrijk scheen, kan vandaag een urgente kwestie zijn. Men mag het ook zo zeggen: naarmate de bedreiging van het materiële, het naakte bestaan verdwijnt, neemt de aandacht voor de psychische, sociale en culturele kanten van het bestaan toe. De ontplooiing van de mens in en door zijn arbeid is dan niet alleen een kwestie van beloning om in leven te blijven, maar een kwestie van voldoende ruimte om voor zichzelf en voor anderen actief werkzaam te zijn, daar voldoening aan te ontnemen en daarvoor erkenning te vinden. Het vraagstuk van de arbeid mag dan een ander aanzien hebben gekregen, de centrale vraag is nog steeds: hoe komt de arbeidende mens tot zijn recht?

Uitgaande van die centrale vraag, ontmoet men ook in het moderne arbeidsbestel keer op keer situaties, waarvan men moet zeggen, dat ze tekort doen aan de waarde van de mens. In het jaar 1968 staan werkwillige en goed geschoolde mensen als overbodigen op straat. In

1968 leven tienduizenden van een minimumloon en honderdduizenden van een minimumpensioen, waarvan ze zich in leven kunnen houden, maar waarvan ze niet op een passende wijze kunnen delen in de welvaart van deze tijd. In dit jaar ontvangen vele werkende vrouwen een lager loon dan hun mannelijke collega's, ook al presteren ze hetzelfde, zonder dat daar enig redelijk argument voor te noemen valt. In ditzelfde jaar hebben de werknemers weinig of niets te zeggen over het beleid van hun werkgevers, ook al is hun toekomst van de resultaten van dit beleid afhankelijk. Ook vandaag nog verrichten talloze arbeiders werkzaamheden, waarvan ze de betekenis niet kennen, omdat hun ieder inzicht in het doel van de produktie wordt onthouden. Nog maar al te veel mensen hebben zo weinig speelruimte in hun eigen taak, dat ze niets van hun eigen inzichten betreffende werkwijze, werktempo of volgorde van werkzaamheden in toepassing kunnen brengen. Maar al te vaak heeft men slechts belangstelling voor de arbeidskracht in de mens, al te zelden voor de mens in de arbeidskracht. Tegenover de gunstige schets over de na-oorlogse ontwikkeling in het begin van mijn toespraak kunnen dus situaties worden getekend, die een al te geestdriftig hoerageroep over de tegenwoordige arbeidsverhoudingen kunnen doen verstommen. Als dan het vraagstuk van de arbeid nog levensgroot voor ons ligt en als daarbij de mens in het geding is, mogen bewegingen die zich bezig houden met het geestelijk welzijn van de mens dit vraagstuk niet uit de weg gaan. De humanistische beweging heeft hieruit de consequentie getrokken en zich meer dan eens in vraagstukken van menselijkheid en medemenselijkheid in het moderne arbeidsbestel verdiept. Een uitvoerige, veelzijdige studie van de moderne arbeidsproblematiek had zij voor kort echter nog niet gemaakt. Van een humanistische visie op de arbeid mocht daarom eigenlijk nog niet worden gesproken. Men mag dit een leemte noemen, omdat het humanisme geacht mag worden de gedachten en gevoelens van een groot deel van het Nederlandse volk te vertolken en dat ten aanzien van verschillende andere vraagstukken ook heeft gedaan. In deze leemte is echter onlangs voorzien door een grondige studie, die de Humanistische Stichting Socrates van de betekenis van de arbeid voor de samenleving en voor de menselijke persoonlijkheid heeft gemaakt. De resultaten van deze studie kunt u vinden in een rapport, dat onder de titel Humanisme en Arbeid door uitgeverij W. P. van Stockum & Zn. in de boekhandel is gebracht en ook bij het Humanistisch Verbond in Utrecht verkrijgbaar is.

Het is niet mijn bedoeling de indruk te wekken, dat met dit rapport de humanistische visie op het vraagstuk van de arbeid is gegeven. De mensen die het rapport hebben geschreven, hebben het als ondertitel meegegeven: een poging tot humanistische waardering van de arbeid. Zij hebben zich niet willen aanmatigen het standpunt van het georganiseerde humanisme in Nederland ten aanzien van alle mogelijke arbeidsproblemen van A tot Z vast te leggen. Zij hebben slechts hun eigen visie willen geven en stellen die graag ter discussie,

zowel binnen als buiten de kring van het humanisme. Het is dank zij deze voorzichtigheid, dat zij er toe zijn overgegaan in hun rapport een groot aantal gedurfde uitspraken te doen. Er is reden voor de veronderstelling, dat niet alle humanisten in Nederland alle uitspraken van ganser harte zullen herhalen, maar dat over het rapport nog wel het een en ander gezegd zal worden. Dat is precies de bedoeling van de studiec commissie, van de Stichting Socrates en van het Humanistisch Verbond. Inmiddels is aan het rapport een gespreksschema toegevoegd, dat het de leiders van gespreks- en studiegroepen gemakkelijker zal maken het omvangrijke en veelzijdige onderwerp in bespreking te brengen. In juni van dit jaar zal de Humanistische Stichting Socrates haar studieconferentie wijden aan de arbeidsproblematiek van nu en morgen, teneinde ook langs die weg het gesprek over deze problematiek in humanistische kring op gang te brengen.

Ik kan mij voorstellen, dat u een beetje nieuwsgierig naar de inhoud van het rapport bent geworden. Ik zal niet proberen uw nieuwsgierigheid te bevredigen, maar ik wil haar zodanig vergroten, dat u straks het rapport zelf gaat lezen.

In het rapport worden eerst enkele uitgangspunten geformuleerd. Hierin staat voorop, dat de mens een persoonlijke waarde heeft, die uitgaat boven de waarde van zijn arbeidsprestatie in economische zin. Uit dit beginsel vloeit de eis voort, dat het arbeidsleven het de mens mogelijk moet maken zijn menselijke waarde tot gelding te brengen. Wat voor de mens geldt, geldt ook voor zijn medemens, omdat de mensen gelijkwaardig zijn. Volgens het rapport is de beslissende vraag, of het moderne arbeidsbestel beantwoordt aan de beginselen van vrijheid, gelijkwaardigheid en verantwoordelijkheid.

Om de sociale werkelijkheid aan de humanistische uitgangspunten te kunnen toetsen, geeft het rapport Humanisme en Arbeid in een tweetal hoofdstukken een beschrijving van de reële betekenis van de arbeid, zowel voor de samenleving als voor de arbeidende mens zelf. Het is een op sociaal-wetenschappelijke kennis gebaseerde structuurschets van de plaats en de functie van de arbeid in het kader van de economische voortbrenging en van de motieven en behoeften waardoor de mens zich in zijn werk laat leiden. Daarbij komen allerlei positieve en negatieve kanten van de zin van de arbeid in het maatschappelijk en persoonlijk leven ter sprake.

Na van deze werkelijkheid van het arbeidsleven te hebben kennisgenomen, zetten de samenstellers van het rapport in het laatste hoofdstuk uiteen, wat zij van de hedendaagse situatie vinden en wat zij graag veranderd willen hebben. Zij zien de mens als een wezen, dat op eigen wijze aan zijn eigen leven gehalte en gestalte wil geven, maar zien hem ook afhankelijk van en gericht op anderen. Zij menen,

dat beide aspecten van de menselijke persoonlijkheid, het individuele en het sociale, tot hun recht moeten komen door een inrichting van de samenleving, die ruimte laat aan een bijdrage van ieder naar eigen keuze overeenkomstig eigen vermogens en ambities. Zij beschouwen alle mensen als volwaardige deelnemers, die vanuit een zelfstandige bijdrage medewerken aan het welslagen van het geheel.

Het is volkomen in overeenstemming met deze gedachte over de mens, dat de arbeid in dit rapport wordt gezien als een uiting van de mens en als een middel tot zijn zelfverwerkelijking. De mens moet in deze gedachte naar eigen waardebesef kunnen handelen. Het arbeidsbestel moet zodanig worden ingericht, dat de mens in staat is in vrijheid naar eigen vermogen verantwoordelijkheid te dragen. Het arbeidsbestel dient gebaseerd te zijn op gezamenlijke zeggenschap en verantwoordelijkheid, waaraan mens en medemens op basis van vrijheid en gelijkwaardigheid deelnemen.

Het ligt voor de hand, dat uit deze toetsing van de werkelijkheid aan beginselen een aantal mankementen van het arbeidsbestel zichtbaar worden en dat het rapport uitmondt in een reeks verlangens, die tamelijk radicaal zijn. Over het streven naar medezeggenschap van de werknemer in de onderneming zegt het rapport, dat de onderneming een democratische gezagsstructuur moet krijgen, waarin de werknemers werkelijke medebeslissingsmacht hebben en waarin de leiding zich over het gevoerde beleid moet verantwoorden. Over het beloningsvraagstuk merkt het rapport op, dat het behoefte-element (gezien naar het welvaartspeil en rekening houdend met het welvaartsbesef) een duidelijk accent moet krijgen, terwijl het prestatie-element juist voldoende moet zijn om extra waardering te uiten voor een extra inspanning. Een andere eis in het rapport is, dat onaangename of ongewenste arbeid niet gedurende lange tijd aan dezelfde personen mag worden opgedragen, maar zal moeten rouleren. Het rapport verlangt ook, dat de aard van het werk en de werkomstandigheden menswaardig zijn, m.a.w. dat de arbeidstijden, de rusttijden, de hygiëne, de veiligheid, de menselijke omgang, de variatie in het werk e.d. moeten worden getoetst aan de vraag, hoe mensen behandeld dienen te worden.

Dit is slechts een beknopte weergave van enkele punten uit het verlanglijstje; er staat heel wat meer in dit rapport. De enkele grepen uit de inhoud, die ik heb gedaan, mogen echter voldoende zijn geweest om u ervan te overtuigen, dat het humanisme in Nederland bereid en in staat is een visie te ontwikkelen op de betekenis van de arbeid voor de samenleving en de menselijke persoonlijkheid. Als u het rapport Humanisme en Arbeid — naar ik van harte hoop — zelf wilt lezen, wil ik u graag verwijzen naar de boekhandel of naar het centraal bureau van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152 in Utrecht.

A. L. DEN BROEDER

Van week tot week

Radio (Hilv. II)

Zondag 28 april 9.45-10.00 uur: W. Holtland: „Geloven, maar in wat”.

Zondag 5 mei 9.45-10.00 uur: Leni Kortland: Verzets- en bevrijdingspoëzie.

Zondag 12 mei 9.45-10.00 uur: Mevr. M. Rood-de Boer. Onderwerp nog niet bekend.

Zondag 19 mei 9.45-10.00 uur: A. Struyk: „Geweld is in”.

Merkwaardige mensen

De Reinaert-dichters (13e eeuw)

Het klassieke meesterwerk, dat „Van den Vos Reinaerde” heet, behoort meer dan menig ander poëem tot de kenbronnen van die genialiteit, welke slechts in het verzet tegen heersende machten ontstaat. (Er zijn lieden die zeggen dat alleen dáárin genialiteit bestaat). De Reinaert is een intelligent stuk werk. Daar komt nog bij dat men hier inderdaad van een collectief werkstuk kan spreken.

Wat is namelijk het geval geweest? Aan het einde van de 12e eeuw ontstond in Frankrijk als tak van de grote Roman de Renard — het epos van de vermaarde vos —: het zogenaamde tafreel van het Rechtsgeding. Ieder kent het verhaal van de vos, die voor de rechterstoel van Koning Nobel, de leeuw, wordt gedaagd ten einde zich te verantwoorden omtrent de aanzienlijke beschuldigingen van allerlei dieren, doch die er zich op onvergelykelijke slinkse wijze weet uit te draaien.

Omstreeks 1200 maakte een dichter, waarvan we niets meer weten dan dat hij Arnout heette, een Nederlandse tekst op het bekende thema, omvattende de verzen 11 tot en met 1900 van de thans gangbare versie. Twintig jaar later nam een zekere Willem de stof ter hand, dichtte er de verzen 1 tot 11 en 1901 tot en met 3361 bij. Weer 50 jaar later maakt een onbekende er 'n stuk aan vast tot vers 3490. En nadat er nog een halve eeuw was verstreken — omstreeks 1330 — mengde zich een vijfde medewerker in het geding om er een slot aan te breien. Tegen het einde van de veertiende eeuw heeft een onstandige geest er nog geen heel deel bij geflanst, maar dat laat men gewoonlijk (en ik ook hier) buiten beschouwing.

Onze Reinaert speelt „in 't soete lant van Waas”, d.i. het Westen van Vlaanderen, „'t wilde lant”. En door deze collectieve bewerking ook ten dele, is het een oer-echt nederlands stuk geworden.

Men moet zich de tijdsomstandigheden in die 13e eeuw goed voorstellen, wil men volop kunnen genieten van dit wonderlijk-satirische heldenepos. Het is namelijk de eeuw, waarin de eerste symptomen aan het licht kwamen, zowel van de opkomende poortersklasse, als ook van de verzakkende feodale adel, náást de in betekenis en daardoor in waardigheid achteruitgaande geestelijke stand. Enerzijds aanschouwde een intelligent brein in die eeuw dus de boeren en de ambachtslieden, de ridders en de geestelijken in het schadelijke licht van een opkomende nieuwe sociale groepering, die macht begon te krijgen. Ondergaande en terzijde geschoven klassen zijn van een zekere gezichtshoek uit altijd ietwat lachwekkend. Aan de andere kant kan men ook een reactie van sarcasme moeilijk onderdrukken bij het gadeslaan van een *nieuwe* klasse — die zich nog niet heeft eigen gemaakt de daarbij behorende gewoonten en traditionele waardigheden.

Daartussen — in diergestalten uitgebeeld — scharrelt de vagebond Reinaert rond, een vogelvrije, die zich zonder scrupules een aangenaam bestaan veroverd en dit tracht te handhaven door de meest gewaagde en spectaculaire streken, onafhankelijk, gebruikmakend van elke zwakke plek die hij ontwaart.

De overdracht van een menselijk-maatschap-

pelijk tafreel naar de dierenwereld is een oud mechanisme. Aanvankelijk stond het dier dichter bij de mens. Philips van Leiden — de eerste staatsrecht-theoreticus dezer landen — hanteerde ook die overdracht van het menselijk gebeuren in het dierlijke. Vooral was deze wijze van doen gebruikelijk zodra er een moraliserende, kritiserende of hekelende bedoeling voorzat. Van Moerkerken heeft op vele diermotieven, vooral in de beeldende kunst van de Middeleeuwen, gewezen. In de houtsnijwerken van de St. Bavo te Haarlem, de Oude Kerk in Amsterdam, in Brugge, Brussel en Leuven vindt men een schat van deze moraliserende beeltenissen. — Ten slotte keert bijvoorbeeld bij Heijermans in zijn Wijze Kater, ditzelfde mechanisme terug. Het is bovendien een internationaal mechanisme. In Z. Afrika is het de jakhals, in Amerika de coyotte. Bij de Grieken kennen we de Esopus.

In de vlaamse landen is het de vos, vereeuwigd in de Reinaert, het epos van de overgangswereld, verplaatst in het dierenrijk, zoals Naylor zegt: „the unholy Bible of the World”. Allerlei theorieën zijn er geconstrueerd om de Reinaert te interpreteren. Alle literatuur-historici van Jonckbloet (1868) tot en met Schröder (1933) hebben getracht een sluitende uitleg te geven voor de bedoelingen van de Reinaert-dichters. Prof. J. W. Muller echter — de man die er het meeste van wist en er zijn hele leven aan heeft gewerkt komt mijns inziens dicht bij de waarheid, omdat hij voorzichtiger is. Hij verwerpt de theorieën: dat de dichters volbloed democraten of vroege bolsjewieken of alleen maar dierfabelaars, of vagebonden zouden zijn geweest. Hij ziet er alleen in: een achtereenvolgend stel van satirieke, intelligente critici-naar-alle-kanten. En met deze conceptie van: *wijsheid* als bron van het knappe stuk werk, dat de Reinaert zonder twijfel is — nadert hij een moderner opvatting.

In de Reinaert heeft voor mij altijd gesproken de *gein* waarmee de vos te werk gaat om alle stoerheid, lomphheid, gemaaktheid, kleine angst, gewichtigheid, overdrevenheid en gemeenheid te grazen te nemen en toch buiten het gevang te blijven. *Alle* tijden zijn uiteraard overgangstijden en Reinaert heeft in zijn eeuw zich staande gehouden met het onoverwinnelijke wapen van de humor, de satire.

Dit motief is niet dood — het is het motief van de bevrijding tot zelfbewustzijn. Gemene dingen deed Reinaert eigenlijk nooit. Maar hij demonstreerde de vrijheid; het recht namelijk zowel als de kracht hier ook van.

In de te vroeg overleden Menno ter Braak hebben we een moderne Reinaert kunnen ontmoeten. Ook hem dreigden de tegenstellingen in het nauw te drijven, maar in de Reinaerts-mimiek vond hij het middel tot verdediging zowel als ter zelfbevestiging — hij werd politicus zonder partij, de ideale vrijdenker.

„Tegen de geest van de Reinaert”, heeft hij eens getuigd, „leggen de krachtpatser het af, de zwaarlijvige baron Brune, de zwierige jonker Tibeert, de bulderende Koning Nobel, de op het goede in de mens vertrouwende Grimbeert, en niet in de laatste plaats Belijn, die schaapskop van een geestelijke.”

P. SPIGT